

Розділ II. Особливості психічного розвитку особистості на різних етапах онтогенезу

УДК 159.922.6

Балєва Т.

Особливості страхів в підлітковому та ранньому юнацькому віці

Анотація. У статті проаналізовано класифікації страхів; розкриваються особливості страхів у підлітковому та юнацькому віці; здійснено порівняльний аналіз страхів за віковим критерієм; виокремлено та охарактеризовано домінуючі види страхів у підлітковому та юнацькому віці.

Ключові слова: страх, підлітковий вік, юнацький вік, шкільні страхи, соціальні страхи.

Аннотация. В статье проанализированы классификации страхов; раскрываются особенности страхов в подростковом и юношеском возрасте; осуществлен сравнительный анализ страхов по возрастному критерию; выделены и охарактеризованы доминирующие виды страхов в подростковом и юношеском возрасте.

Ключевые слова: страх, подростковый возраст, юношеский возраст, школьные страхи, социальные страхи.

Summary. The article analyzes the classification of fears; the peculiarities of fears in adolescence and young adulthood; a comparative analysis of fears by age; isolated and characterized the dominant species of fears in adolescence and young adulthood.

Key words: fear, adolescence, adolescent age, school fears, and social fears.

Немає такої людини, яка б ніколи не переживала страх різної інтенсивності. Як зазначає Т. Прищепа, яка досліджувала страхи дітей, «стурбованість, тривога, страх тривожність – такі самі невід’ємні емоційні ознаки нашого психічного життя, як і радість, захоплення, смуток» [6, с.10]. Страхи зароджуються в дитинстві, але помилково вважати, що вони з віком зникають: дитина росте, і вони змінюються разом з нею.

Мета даної статті полягає в теоретико-експериментальному дослідженні вияву страхів у підлітковому та юнацькому віці.

В спеціальній психологічній літературі існує декілька підходів страху: страх як психічний стан (О. Дяченко), страх – як афект (З. Фрейд), і емоційний стан (Й. Раншбург, А. Роббер) [4, с.17].

Серед вітчизняних психологів страх вивчали О. Захаров, Г. Кучерява, О. Мазур, А. Могила, Т. Прищепа, Н. Супрун та ін.

О. Мазур зазначає, що «страх – це захисна емоція, що з’являється під час загрозової для життєдіяльності людини ситуації, спрацьовує інстинкт самозбереження» [3, с.15].

Найбільш повним, на нашу думку, є визначення А. Орлова, який визначав страх як «базову емоційну реакцію людини, яка виникає в результаті

опредмечення тривожності під впливом дійсної, уявної чи навіяної небезпеки, загроза біологічному чи соціальному існуванню» [4, с.18].

Таким чином, страх заснований на інстинкті самозбереження і має певний захисний характер. Необхідно розрізняти страх і тривогу. «Страх – це емоційна реакція, яка мобілізує організм на втечу від об'єкта загрози» [7, с.18], а тривога – «це емоційно загострене передчуття загрози, стан занепокоєння» [2, с.7].

Н. Пов'якель зазначала, що на відміну від страху, тривога не завжди має негативний характер, тому що вона може проявитися у вигляді очікування, радісного хвилювання. Тривога виникає при загальній оцінці ситуації як несприятливої, тому, якщо джерело тривоги ліквідувати не можна, то вона переросте у страх, тобто страх є результатом тривоги [5, с. 8-9].

Існує безліч класифікацій страхів та їх різновидів. З. Фрейд розрізняв реальні страхи, які виникають в ситуації небезпеки і допомагають мобілізуватися організму, щоб уникнути небезпеки, та невротичні – страхи, які насправді не є небезпечними, але людина сприймає їх як небезпечні [1, с.31].

Н. Пов'якель визначала такі найпоширеніші страхи:

- 1) страх тварин;
- 2) страх випасти з вікна;
- 3) страх завдати комусь шкоди;
- 4) страх перед гострими об'єктами;
- 5) об'єкти: ніж, ножиці, кров;
- 6) соціальні страхи: виступати, говорити, їсти публічно [5, с. 24].

І. Шкуратова об'єднує страхи в 5 груп:

- 1) фобії;
- 2) навчальні страхи;
- 3) соціальні страхи;
- 4) кримінальні страхи;
- 5) містичні страхи.

Особливості страхів у підлітковому віці супроводжується змінами в змісті і структурі Я-концепції, що веде до виникнення страхів, юнацький же вік характеризується стадією духовного розвитку, яка пов'язана з комплексом психофізіологічних процесів.

Аналіз експериментальних досліджень свідчить, що діти мають по декілька видів страхів. Найпоширеніший страх, який зустрічається у дітей іде зі школи. Це страх принести додому двійку, вчитися, прогулювати школу, страх перед директором, відповідати коло дошки, перевірки щоденника, вчителів.

Можна зробити висновок, що страхи у підлітковому та молодшому юнацькому віці формуються в процесі набування життєвого досвіду і залежать від виховання підростаючого покоління в сім'ї, в соціумі. Надзвичайно важливою умовою розвитку страхів у підлітковому та молодшому юнацькому віці є нестабільна самооцінка як наслідок невпевненості в завтрашньому дні.

Нами було проведено експериментальне дослідження щодо особливостей страхів у підлітковому та юнацькому віці. За основу було взято методику І. Шкуратової опитувальник «Види страхів». Дослідниця пропонує перелік з 36

найрізноманітніших та найпопулярніших страхів, які об'єднані в п'ять груп, що були зазначені нами вище.

Учень повинен об'єктивно оцінити наскільки даний фактор викликає у нього почуття страху, користуючись шкалою від 0 до 4 балів.

Вибірка становила 14 учнів 7 класу та 22 учні 11 класу Криворізької школи № 2 смт. Широке. Проаналізувавши відповіді учнів, ми за допомогою методу аранжування зробили певні висновки щодо найбільш поширених страхів, які виникають у підлітків та юнаків. Якщо використати метод ранжування, то в учнів 7 класу домінують такі страхи:

1. Страх отримати погану оцінку (42 бал.);
2. Страх перед викликом до дошки (38 бал.);
3. Страх зради з боку друзів (28 бал.);
4. Страх медичних процедур, смерті близьких та своєї, самотності (24 бал.);
5. Страх не виправдати довіру близьких, страх перед викликом батьків до школи (21 бал.);
6. Страх темноти (20 бал.);
7. Страх бути осміяним класом (19 бал.).

Як бачимо, у підлітковому віці першість надається шкільним страхам та страхам на такому певному міжособистісному рівні, адже провідною діяльністю підлітків є інтимно-особистісне спілкування, тому підліткам дуже важлива думка однолітків та ставлення до себе.

Найменше підлітки переймаються страхами щодо польоту на літаках та терористичного вибуху (1 бал.), опинитися в натовпі під час паніки, зурочення або порчі (3 бал.), опинитися заручником у бандитів (5 бал.).

Розглянемо результати діагностики старшокласників щодо особливостей їх страхів. За методом ранжування отримано наступний рейтинг страхів:

1. Страх смерті близьких (76 бал.)
2. Страх своєї смерті (58 бал.)
3. Страх висоти (47 бал.)
4. Страх потрапити в аварію (44 бал.)
5. Страх самотності (40 бал.)
6. Страх бути викритим в брехні (37 бал.)
7. Страх зради з боку друзів (36 бал.)

Можна зробити висновок, що у юнацькому віці першість отримують страхи екзистенційного характеру. Порівняно з підлітками юнаки не надають такого вагомому значення шкільним страхам, у них більше переважають соціальні страхи. Можна помітити, що страх зради з боку друзів займає вагоме місце в житті учнів, але на відміну від підлітків у юнаків цей страх за рейтингом знаходиться на сьомому місці, а у підлітків – на третьому. Це може свідчити про те, що підлітки більш болісно переживають зраду близьких друзів і надають їй більшого значення, адже їхній вік характеризується юнацьким максималізмом, вірою в єдину мету, мрію.

Найменше юнаків турбує страх польоту на літаках (9 бал.), покарання батьками за неуспішність (10 бал.), бути не таким як всі інші та страх перед викликом батьків до школи (12 бал.), страх виглядати смішним (16 бал.), бути осміяним класом (17 бал.).

Тобто, що підлітки, що юнаки найменше бояться літати на літаках, оскільки, у більшості немає таких фінансових можливостей. Щодо інших страхів, то юнаки не надають великого значення шкільним страхам, на відміну від підлітків. Про це свідчить хоча б те, що у юнаків страх перед викликом батьків до школи посідає в рейтингу останні місця, а у підлітків – перші.

Якщо порівнювати страхи підлітків та юнаків за видами, які запропонувала в своїй методиці І. Шкуратова, то результат можна подати в таблиці (див. Табл. 1):

Таблиця 1

Рейтинг видів страхів в підлітковому та юнацькому віці

№	Види страхів	Підлітки, 7 кл.	Раннє юнацтво 11 кл.
1	Фобії	10	15
2	Навчальні страхи	12	7
3	Соціальні страхи	11	11
4	Кримінальні страхи	3	6
5	Містичні страхи	3	6

Як бачимо, у підлітків першість надається навчальним страхам, трохи менш виражені – соціальні страхи, потім – фобії, і найменше – кримінальні та містичні страхи.

У юнаків же першість надається фобіям, потім соціальним страхам, навчальним та порівну – кримінальним та містичним страхам.

Соціальні страхи як у підлітків, так і у юнаків займають однакове місце за рейтингом.

Для вивчення вікових відмінностей між підлітками і старшокласниками нами був використаний параметричний t-критерій Ст'юдента для незалежних вибірок. В результаті встановлено, що існують статистично достовірні відмінності щодо переживання страхів серед підлітків та юнацтва ($t=-4,37$ при рівні значимості 0,001). Більш інтенсивними є страхи у старшокласників.

Отже, можна зробити висновок, що є певні відмінності у вияві страхів, але можна впевнено сказати, що вони займають важливе місце не тільки в дитячому віці, а й у інших вікових категоріях, просто з роками, для певної вікової категорії вони набувають іншого характеру та значення.

Список використаних джерел

1. Астапова В. М. Тревога и тревожность. Хрестоматия / Сост. и общая редакция В. М. Астапова. – М. : ПЭР СЭ, 2008. – 240 с.
2. Кучерява Г. П. Дитячі страхи та їх подолання / Г. П. Кучерява // Шкільний світ. – 2001. – № 22. – С. 7-8.

3. Мазур О. Дитячі страхи / Оксана Мазур // Психолог. – 2007. – № 39. – С. 15-19.
4. Орлов А. Б. Психологические механизмы возникновения и коррекция внушённых детских страхов / А. Б. Орлов, Л. В. Орлова, Н. А. Орлова // Вопросы психологии. – 2011. – № 3. – С. 17-32.
5. Пов'якель Н. І. Психологія дитячих страхів / Надія Пов'якель, Оксана Склярєнко. – К. : Шкільний світ, 2011. – 128 с.
6. Прищепа Т. Страхи дітей / Тетяна Прищепа // Психолог. – 2007. – № 9. – С. 10-13.
7. Супрун Н. Дитячі страхи / Надія Супрун // Психологічна газета. – 2006. – № 19. – С. 18-21.

УДК 159.922.7

Богданова К. Д.

Особливості самосвідомості сучасного підлітка

Анотація. У статті надано опис шляхів емпіричного дослідження та представлено результати діагностики самосвідомості підлітків. Дано аналіз особливостей розвитку самосвідомості сучасних підлітків у порівнянні з його показниками у підлітків ХХ століття.

Ключові слова: самосвідомість підлітка, само ставлення, самооцінка, рівень домагань.

Аннотация. В статье представлено описание путей эмпирического исследования и представлены результаты диагностики самосознания подростков. Данный анализ особенностей развития самосознания современных подростков по сравнению с его показателями у подростков ХХ века.

Ключевые слова: самосознание подростка, самоотношение, самооценка, уровень притязаний.

Summary. The article description by empirical research and presented results of diagnostic self adolescents. The analysis features of consciousness of modern teenagers compared with its performance in adolescents twentieth century.

Keywords: identity teenager, self-attitude, self-esteem, level of aspiration.

Напружений соціальний, екологічний та демографічний стан в сучасному суспільстві сприяють частому виникненню різних порушень у поведінці підростаючої молоді. Ці фактори викликають нагальну необхідність постановки та розв'язання проблеми виховання підлітка [3]. Загальноприйнятою в науці є думка про те, що самосвідомість – основне новоутворення підліткового віку. Самосвідомість виступає як структура, що визначає особистість, її розвиток, визначає поведінку підлітків. Між тим, питання розвитку самосвідомості підлітка в сучасних умовах соціалізації залишається недостатньо дослідженим. Особливо відчутною є потреба в розробці комплексних засобів психодіагностичного й корекційного супроводу розвитку самосвідомості учнів підліткового віку [2]. У контексті прикладного розв'язання таких завдань необхідним є визначення шляхів